

ACTIVITAT PIRÀTICA ENTRE CATALANO-ARAGONESOS I CASTELLANS A LA MEDITERRÀNIA OCCIDENTAL DURANT EL REGNAT DE JAUME II¹

Josefina MUTGÉ I VIVES

Institució Milà i Fontanals (CSIC, Barcelona)

1. INTRODUCCIÓ

Els freqüents atacs piràtics que es produïen al mar foren una de les causes que més varen impedir el normal desenvolupament del comerç a l'Edat Mitjana.

La present comunicació, que pot inserir-se a la Secció sobre el Marc Mediterrani, dintre del Congrés Internacional «Jaume II, set-cents anys després», és una aportació a l'estudi del cors i de la pirateria al Mediterrani Occidental durant el primer quart del segle XIV².

1 Les abreviatures utilitzades són les següents: ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó; AHCB = Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona; C = Cancelleria; CC = Consell de Cent; CR = Cartes reials; f., ff. = foli, folis; Ll. C. = Llibre del Consell de la ciutat de Barcelona; p., pp. = pàgina, pàgines; reg. = registre; r. = recto; v. = verso.

2 La bibliografia sobre la pirateria i el corsarisme és abundant. A aquest tema, hi prestà especial atenció el *I Congreso Internacional de Historia Mediterránea: La Península Ibérica y el Mediterráneo centro-occidental (siglos XII-XV)*, Barcelona, 1980. A més, entre altres treballs, podem citar, per exemple, els següents: C. TRASELLI, «Naufragi, pirateria e doppio gioco», *Le genti del mare Mediterraneo*, Nàpols, 1981, pp. 499-510; A. UNALI, *Mariners, pirates i corsaris catalans a l'època medieval*, Barcelona, La Magrana, 1986; F. MARTIGNONE, «Fatti di pirateria nel Mediterraneo occidentale nel secolo XV», *Il Congreso Internacional de Estudios sobre las culturas del Mediterraneo Occidental*, Barcelona, 1978, pp. 297-307; M. FONTENAY-A. TENENTI, «Course et piraterie méditerranéennes de la fin du Moyen Age au début du XIXe siècle», *XV Colloque International d'Histoire Maritime*, Paris, 1987; M. MOLLAT, «De la piraterie sauvage à la course réglementée: XIIIe-XIVe siècles», *Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Age-Temps Modernes*, 87 (1975), pp. 7-25.

Basant-nos en documentació procedent de la secció de cancelleria reial de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i de la secció de Consell de Cent de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, donarem compte d'algunes escomeses de caràcter piràtic que tingueren lloc entre súbdits castellans i catalano-aragonesos. Aquest tipus d'escomeses, amb molta freqüència, es produïen independentment de l'existència de treves, tractats de pau o relacions d'amistat entre els sobirans respectius dels grups contendents³.

Per tal de situar els fets que descriurem a continuació, que succeïren l'any 1319, hem de recordar la trajectòria política entre Castella i la Corona d'Aragó, des dels darrers anys del segle XIII. El tractat de Monteagudo-Soria, signat el 29 de novembre de 1291 entre Jaume II de Catalunya-Aragó i Sanç IV de Castella, significà, dins la Península, la solidificació dels límits entre els regnes castellans i catalano-aragonesos i el renunciament per part dels monarques catalans a tota expansió peninsular enllà d'aquests límits. Aquesta pau, però, havia de durar poc, perquè Jaume II, de seguida, fou conscient que, fins i tot per damunt de l'expansió per la Mediterrània, el principal objectiu del seu regnat havia de ser el trencament dels límits massa estrets dels seus reialmes peninsulars i reivindicar el regne de Múrcia, que Jaume I, després d'haver-lo conquerit als moros i repoblat, lliurà a Castella sense cap contrapartida⁴. Jaume II començà donant el seu suport als Infants de la Cerda contra Sanç IV i la ruptura de la pau de Monteagudo es féu palesa amb la primera expedició de conquesta de Múrcia, que finalitzà a la primeria d'agost de 1296, conquesta que la reina de Castella, llavors Maria de Molina, no es resignà a acceptar, esperant, sens dubte, el moment propici per a reivindicar-la. Aquesta situació política portà com a conseqüència que la rivalitat entre castellans i catalans es tornés a revifar a tots els nivells. Així s'explica que, el 30 d'abril de 1297, Jaume II es queixés als prohomes i govern municipal de Sevilla del fet que pirates i corsaris castellans causessin danys als súbdits catalano-aragonesos, quan ell havia prohibit expressament als pirates de la Corona d'Aragó de perjudicar els castellans. Els advertia que, si els seus pirates no deixaven de fer mal als súbdits catalans, ell també donaria llicència a aquests darrers perquè els ataquessin i enviaria llenys i galeres armades per tal d'escometre les seves gents⁵.

3 La pirateria es distingia del cors, en línies generals, perquè s'efectuava en temps de pau o treva, sense autorització ni justificació; en canvi el cors consistia en la captura d'un vaixell sota el pretext de la possessió d'una carta de marca (Vegeu l'article de M. MOLLAT, «Essai d'orientation pour l'étude de la guerre de course et la piraterie (XIIIe-XVe siècles)», *Actas del I Congreso Internacional de Historia Mediterránea*, citat, pp. 743-749).

4 Cf. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Barcelona, 1963, pp. 403-404; M.T. FERRER I MALLOL, *Organització i defensa d'un territori fronterer. La governació d'Oriola en el segle XIV*, Barcelona, 1990, pp. 3-4; ÍDEM, «Notes sobre la conquesta del regne de Múrcia per Jaume II (1296-1304)», *Homenatge a la memòria del Prof. Dr. Emilio Sáez. Aplec d'estudis dels seus deixebles i col·laboradors*, Barcelona, 1989, p. 27.

5 ACA, C, reg. 108, f. 4 v.-5 r. (1297, abril, 30. Només sis anys abans, la situació era ben diferent. Ho demostren dues cartes de Jaume II, datades respectivament el 15 i el 16 de setembre de 1291. A la primera, el monarca demanava a l'adelpat del regne de Múrcia que fes complir la disposició del rei de Castella que prohibia als seus súbdits causar danys als catalano-aragonesos (ACA, C, reg. 90, f. 39 v.). A la segona de les cartes, Jaume II ordenava als seus cavallers, almogàvers i oficials reials situats

La rivalitat amb Castella s'incrementà encara més el 1300, amb motiu de la segona expedició a Múrcia de Jaume II (1300-1304), que acabà amb la sentència de Torrellas del 8 d'agost de 1304: Múrcia va ser retornada a Castella i el territori alacantí fou annexat al regne de València⁶.

Uns quants anys més tard, però, la lluita contra el musulmà va unir, una vegada més, els interessos de Castella i de la Corona d'Aragó i s'iniciaria un nou període de pau. L'any 1308, els atacs granadins a les costes valencianes, per l'una banda, i la situació difícil per què passava Muhammad III de Granada, per l'altra, decidiren els castellans i els catalano-aragonesos a accelerar llurs esforços per a preparar un pròxim atac al regne de Granada. Per tal de dur a terme aquesta empresa, el mes de desembre d'aquest any de 1308, Jaume II i Ferran IV s'entrevistaren al monestir de Santa Maria de Huerta (Soria) i poc més tard a Alcalá de Henares. En aquesta darrera població determinaren repartir-se l'esmentat regne musulmà que, considerat com a conquesta de Castella, es desprendria de la seva sisena part, o sia el regne d'Almeria, per recompensar l'ajut rebut de la Corona d'Aragó⁷. A més, anteriorment, s'havia concertat el matrimoni entre el primogènit de Jaume II i Elionor, filla de Ferran IV de Castella⁸. Un motiu més d'apropament entre la Corona d'Aragó i Castella es produí l'any 1311, amb motiu del casament acordat entre la filla gran de Jaume II, Maria, i l'infant Pere, germà del monarca castellà Ferran IV⁹. Però tant les expedicions conjuntes contra els musulmans com la política matrimonial acabaren en un fracàs. Les tropes cristianes

a la frontera amb el regne de València, que no es perjudiqués els castellans, en consideració a la relació de parentiu que hi havia entre ell i Sanç de Castella i, també, perquè entre ambdós monarques «nullam fuit dissentio nec est» (ACA, reg. 90, f. 39 v.). Com veiem, doncs, la situació havia canviat en pocs anys.

6 Sobre la conquesta de Múrcia, cf. J.M. del ESTAL, «Conquista y anexión de las tierras de Alicante, Elche, Orihuela y Guardamar al reino de Valencia por Jaime II de Aragón (1296-1308)», a *Alicante Medieval en la proyección expansionista de Aragón desde la hegemonía castellana a su incorporación formal al reino de Valencia (1243-1308)*, Alicante, 1982; ÍDEM, *Corpus documental del reino de Murcia bajo la soberanía de Aragón (1296-1304/5)*. Colección de documentos medievales alicantinos, I/1, Alicante, 1995; M.T. FERRER I MALLOL, «Notes sobre la conquesta de Murcia per Jaume II (1296-1304)», *Homenatge a la memòria del Prof. Emilio Sáez*, ja citat, pp. 27-44; J. TORRES FONTES, *La delimitación del Sudeste peninsular (Torrellas-Elche, 1304-1305)*, Murcia, 1951, 21 pp. Sobre l'organització del territori murcià conquerit per Jaume II, és fonamental l'obra ja citada de M.T. FERRER I MALLOL, *Organització i defensa d'un territori fronterer*.

7 A. GIMÉNEZ SOLER, «El sitio de Almería en 1309, Barcelona, 1904; Idem, La Corona de Aragón y Granada», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 3 (1905-1906), pp. 342-343; M.T. FERRER I MALLOL, *La frontera amb l'Islam en el segle XIV. Cristians i sarraïns al País Valencià*, Barcelona, 1988, pp. 99-101.

8 «Com pau se tractà entre lo senyor rey d'Aragó e lo rey de Castella, ab covinença que-l fill major del rey En Jacme d'Aragó mulleràs ab filla del rey En Ferrando de Castella» (R. MUNTANER, *Crònica*, capítol CCXLV); Cf. també J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, ed. Ilib. V, caps. LXVI i LXVII, ed. preparada por A. CANELLAS LÓPEZ, vol. 2, Zaragoza, 1970; R. OLIVAR BERTRAND, *Bodas reales de Aragón con Castilla, Navarra y Portugal*, Barcelona, 1949, pp. 77-90.

9 H. FINKE, *Acta Aragonensia* (3 vols., Berlin und Leipzig, 1908-1922), I, p. 337; R. OLIVAR BERTRAND, *Bodas reales de Aragón con Castilla, Navarra y Portugal*, Barcelona, 1949, pp. 69-72. El casament tingué lloc el mes de gener de 1312 (R. OLIVAR, *Ibidem*, pp. 72-73).

foren vençudes pels musulmans i Pere de Castella, marit de la infanta Maria, va morir prematurament lluitant contra els moros el juliol de 1319¹⁰. Va ser llavors —regnant ja Alfons XI a Castella— quan Jaume II abandonà els afers castellans i començà els preparatius per a dur a terme la conquesta de Sardenya.

Fou en aquests anys d'apropament i de treva amb Castella que es desenvoluparen els episodis que descriurem a continuació.

2. PIRATERIES DE CASTELLANS CONTRA CATALANO-ARAGONESOS

Aproximadament els mateixos dies que Castella era vençuda pels moros i, concretament, el 25 de juliol de l'esmentat any de 1319¹¹, uns mercaders barcelonins, anomenats G. Ferran, Bernat Sestany, P. Percàç, Jaume Samenla, Jaume Colliure, Simó Xifre, Jaume Conill, Joan Batlle i d'altres, havien sortit de Trapani (Sicília) i navegaven cap a Barcelona, repartits en dues coques: n'anaven una part a la coca de P. Sabater i una altra part, a la dels patrons Francesc Desvalls i Jaume Conill. Quan foren en un indret situat entre l'illa de Sardenya i l'illa de «Gaalata»¹², es varen trobar amb dues altres coques tripulades per súbdits del rei de Castella: el patró de l'una era Pascual Mandeta de Castro i el de l'altra, Juan González de Santander. Aquests, sense tenir en compte la pau existent entre els reis de Castella i d'Aragó, —diu exactament el document— varen capturar, injustificadament, —aquesta és una de les característiques dels atacs piràtics—, els vaixells dels mercaders catalans. Als mercaders, després de robar-los les mercaderies, se'ls endugueren presos cap a l'esmentada illa de «Gaalata» on els retingueren durant sis dies. Tot això causà als catalans un greu perjudici. Quan Jaume II de Catalunya-Aragó s'assabentà d'aquest fet, com era el seu costum en casos semblants, va ordenar que es fes una relació fidedigna dels esdeveniments i una estimació dels danys causats, amb la qual es va demostrar de manera evident que la invasió i posterior captura del vaixell català foren fetes pels patrons Pascual de Mandeta i Juan González i que el botí obtingut fou el següent:

A P. Percàç i a Jaume Samenla els foren presos onze moros i una mora captius, valorats en 6.000 sous de moneda barcelonesa; cinc sacs de bescuit, formatges, un quant de ferro¹³, valorats en 111 sous barcelonesos.

A G. Ferran i a Bernat Sestany, tres captives gregues i dos sacs de bescuit, valorat tot en 1.280 sous barcelonesos.

A Joan Batlle, dues gerres de tonyina, valorades en 80 sous barcelonesos.

A P. Sabater, dues botes (segurament de vi, per bé que el document no ho especifica), valorades en 16 sous barcelonesos.

10 Cf. A. GIMÉNEZ SOLER, «La Corona de Aragón y Granada», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 4 (1907-1908), pp. 79-80; M.T. FERRER MALLOL, *La frontera amb l'Islam al segle XIV*, pp. 117 i ss.

11 AHCB, CC, Sèrie I, Ll. C., 5, fols. 54 v.-55 v. El mateix document a Ll. C., 6, fols. 24 v.-25 v. (1319, desembre, 19).

12 Així consta al document. No hem pogut identificar aquesta illa.

13 Segurament devia ser la part d'una armadura.

De la coca de Jaume Conill i de Francesc Desvalls, varen prendre'n també 23 persones, entre moros i mores, vint dels quals pertanyien a Jaume Colliure i a Simó Xifre, dos a Riudefoix, que, al seu torn, els havia encarregats a Jaume Colliure, i un que era de Jaume Conill i de Francesc Desvalls, patrons de la coca. Així mateix, varen perdre els 220 sous que havien de cobrar pel noliejament dels dits moros.

A Jaume Colliure, també li foren presos dotze sacs de bescuit i una bota i mitja de vi, valorat tot en 380 sous barcelonesos.

A Bonanat Dezcoll, 4 gerres de tonyina, avaluades en 180 sous barcelonesos.

A Jaume Conill, dos sacs de bescuit i una bota i mitja de vi, per valor de 180 sous barcelonesos.

A més d'això, Francisco Cardino, patró de les coques del rei de Castella, va exigir per la força als mercaders catalans dotze dobles d'or o l'equivalent en monedes d'or i plata, les quals varen donar-li G. Ferran, Bernat Sestany, P. Percàç i Jaume Samenla.

Així doncs, segons l'estimació efectuada per la cort de Jaume II, l'acte piràtic perpetrat pels castellans, és a dir, les mercaderies més l'import del noliejament dels moros i esclaus, que els patrons també varen perdre, atenyia la suma de 19.547 sous barcelonesos i dotze dobles d'or.

Com que les coques atacants havien estat armades a Sevilla, el 19 de desembre de 1319, els consellers de Barcelona s'adreçaren al govern municipal d'aquella ciutat i a l'almirall major del rei de Castella, Alfonso Jofre¹⁴, i els demanaren que, tenint en compte la pau que hi havia entre els reis de Castella i de Catalunya-Aragó i l'amistat entre els governs municipals de Barcelona i de Sevilla, procuressin que les mercaderies o el seu valor, juntament amb les despeses esmerçades en la seva recuperació, danys i interessos, tot fos restituit als mercaders catalans o al seu procurador, el mercader i ciutadà de Barcelona, Jaume Colliure, el qual fou designat per a dur a terme les gestions encaminades a recobrar les mercaderies que havien estat confiscades a ell i als altres mercaders compatriotes seus¹⁵.

L'activitat diplomàtica desplegada pels consellers de Barcelona no acabà aquí. També recorregueren a l'arquebisbe de Sevilla, «reverend Ferrando»¹⁶, a qui demanaven que ajudés Jaume Colliure, el qual, en nom propi i com a procurador dels altres

14 Alfonso Jofre Tenorio fou almirall de Castella des del 1314 al 1340. Era fill de Jofre de Loaysa, un dels primers pobladors de Sevilla, i pertanyia al grup social dels «ricos hombres» (Cf. F. PÉREZ-EMBED, *El almirantazgo de Castilla hasta las capitulaciones de Santa Fe*, Sevilla, 1944, pp. 114-122; Vegeu també M. GARCÍA FERNÁNDEZ, *El reino de Sevilla en tiempos de Alfonso XI (1321-1350)*, Sevilla, 1989, p. 277).

15 AHCB, CC, Sèrie I, Ll. C., 5, fols. 54 v.-55 v. El mateix document a Ll. C., 6, fols. 24 v.-25 v. (1319, desembre, 19).

16 A les obres respectives de P.B. GAMS (*Series episcoporum Ecclesiae Catholicae*, Leipzig, 1931, p. 73); i de C. EUBEL (*Hierarchia Catholica Medii Aevi*, Re-impressió, Padua, 1960, I, p. 278), consta que des de l'any 1404 fins el 1323, l'arquebisbe de Sevilla fou Fernando Gutiérrez Tello. En canvi, segons M. GARCÍA FERNÁNDEZ [*El reino de Sevilla en tiempos de Alfonso XI (1312-1350)*, p. 181, nota 59 i p. 285], l'arquebisbe hispalense es deia Fernando Tello, mentre que Fernán Gutiérrez Tello, nebot seu, fou ardiaca de Sevilla i vicari de l'església sevillana pel seu oncle. D'acord amb el document, els magistrats municipals de Barcelona demanaren ajut a l'arquebisbe.

mercaders damnificats, es dirigia a la ciutat de Sevilla per tal d'entrevistar-se amb el rei de Castella a fi que els fossin retornats els béns retinguts¹⁷.

En aquests anys, Barcelona tenia ja consolat a Sevilla, i els còsols d'ultramar, per privilegi de Jaume I, depenien directament del govern municipal de Barcelona. Per això, els consellers de la ciutat no dubtaren gens a demanar també la col·laboració del consolat de catalans a Sevilla. El 19 de desembre de 1319, els consellers s'adreçaren a Arnau Mertell, el qual actuava com a lloctinent del cònsol que llavors era Jaume Llopart, en aquells moments absent de la capital del Guadalquivir¹⁸. A l'esmentat lloctinent del cònsol, els consellers li deien «com vós siats aquí per ajudar e per defendre en quant puscats los mercaders cathalans e lurs mercaderies e coses e especialment los nostres ciutedans e lurs béns, per ço-us requerim e-us pregam que, curosament e tant com puxats, procurets e ajudets al dit Jacme Copliure, axí en anant davant lo dit rey de Castella e davant lo dit almiray e lo conseyl e els prohomes de Xibília e davant tot altre qui ell vulla, com en procurant e en tractant perquè ells puixen cobrar totes les mercaderies e coses damunt dites, ensemps ab totes les messions, dans e interessos que lo dit Jacme Copliure e los dits mercaders han fets e sostenguts per la dita raó, ne faran ne sostendran d'aquí avant tro el dia que en les dites coses a ells plenerament serà satisfet»¹⁹.

Jaume II s'interessà especialment en aquest cas «de roberia manifesta, mal exemple i gran pèrdua per als barcelonins», i va escriure al rei de Castella, a l'almirall major castellà, Alfonso Jofre²⁰, i al govern de Sevilla sengles cartes, el portador de les quals fou també Jaume Colliure²¹.

Aquest atac piràtic perpetrat pels castellans a mercaders de Barcelona, juntament amb el creixent rumor que a Sevilla s'armaven encara més coques i galeres, destinades a atacar els súbdits del rei catalano-aragonès i els del rei de Sicília, va causar tant de pànic a la marineria catalana que els consellers de Barcelona començaren a alertar tots aquells qui habitaven les costes de la Mediterrània occidental per tal que prenguessin les mesures pertinents: així doncs, a la darrerria del 1319, el govern barceloní comunicava aquest fet al rei Frederic de Sicília i l'advertia del perill que suposarien aquests pirates castellans. Li demanaven que, si aquestes coques i galeres anessin en terres del seu domini, les fes detenir, com si de malfactors es tractés, «ja

17 AHCB, CC, Sèrie I, Ll. C., 5, fol. 51 r.; i 6, ff. 25 v.-26 r. (1319, desembre, 19).

18 De fet, en aquells moments, el consolat era vacant, perquè el cònsol, Jaume Llopart, a causa de certes desavinences amb els consellers de Barcelona, se n'havia anat de Sevilla i havia retornat a Barcelona «pels seus afers». Això succeí els darrers dies de 1319 o bé els primers de 1320. Per aquest motiu, els consellers el varen destituir i, el 10 de febrer de 1320, designaren Guillem de Bellsollell, mercader i ciutadà de Barcelona per a presidir el consolat de catalans de la capital hispalense [Vegeu J. MUTGÉ I VIVES, «Projecció de Barcelona a l'àmbit supraregional: Notícies sobre el consolat de catalans a Sevilla (1282-1327)», nota 38, *IV Congrés d'Història de Barcelona*, desembre 1995, en premsa].

19 AHCB, CC, Sèrie I, Ll. C., 5, f. 55 v.; i 6, f. 26 r. (1319, desembre, 19).

20 Vegeu, més amunt, la nota 14.

21 AHCB, CC, Sèrie I, Ll. C., 6, f. 26 r. (1319, desembre, 19).

que s'havien comportat com veritables raptors i malfactors»²². Anna Unali²³ observa que la dificultat de captura i persecució dels vaixells enemics variava segons la consistència dels adversaris. No era igual defensar-se d'una sola embarcació que d'una petita flota de vaixells, com era el cas de les coques armades a Sevilla. Calia prendre les màximes precaucions. Per això, els consellers de Barcelona feien el mateix advertiment als cònsols de catalans a Sicília: Guillem Despuig, cònsol de Trapani, Guillem Deslladó, cònsol de Palerm, Ramon Ricard, cònsol de Messina i Marc Mateu, cònsol de Siracusa. Els consellers també varen trametre a Sicília un lleny armat, els còmits del qual eren Domènec Descoll i Berenguer Vidal, i una barca armada patronejada per Bernat Bellot i Guillem Bartomeu, amb la comanda específica d'advertir totes les naus, coques o llenys, bé fossin d'homes de Barcelona o d'altres vasalls del sobirà catalano-aragonès, que arribessin a l'illa de Sicília, del perill que corrien. Els cònsols també eren pregats de donar consell i ajut als dits patrons del lleny i de la barca i d'insistir al rei Frederic de Sicília i als seus oficials en el mateix extrem: que si les coques piràtiques armades de Sevilla arribaven a Sicília, fossin preses²⁴. S'ha comprovat que aquesta iniciativa d'armar una o més embarcacions guardacostes per a advertir de possibles agressions piràtiques havia de ser posada en pràctica molt freqüentment per les ciutats marítimes²⁵.

De la mateixa manera, els consellers de Barcelona es varen adreçar a l'infant Alfons, hereter ja llavors de la Corona i procurador general del rei, a fi que ell, pel seu compte, també alertés al rei Frederic de Sicília del greu perill que representaven els pirates sevillans i que aquest darrer, al seu torn, demanés al castellà de Malta que si els corsaris arribaven a la dita illa els fes prendre. Els consellers barcelonins demanaven així mateix a l'infant Alfons que donés ordre al veguer de Barcelona d'instituir una taxa, a càrrec dels mercaders de Barcelona, per tal de contribuir, entre tots, a pagar les despeses ocasionades per la barca i pel lleny armats que navegaven per la Mediterrània occidental, per tal d'advertir els vaixells catalano-aragonesos de guardar-se dels vaixells

22 «tamquam raptores et malefactores capi faciatis, cum ipsos vere raptores et malefactores sentierimus anno proxime preterito» [AHCB, CC, Sèrie I, Ll. C., 5, ff. 66 r., 67 v. (aquesta carta és del començament de 1320 i en ella, com veiem, es fa referència a les pirateries perpetrades l'any anterior)]. La petició formulada pels consellers de Barcelona de fer capturar els corsaris li fou reiterada al rei Frederic el 27 de febrer de 1320; això demostra que el perill continuava. Llavors, demanaren a Arnau de Sarrià i a Miquel Marquet que tinguessin cura de fer arribar al monarca sicilià les cartes, tant les escrites pels mateixos consellers com les del rei Jaume II (*Ibidem*, Ll. C., 6, f. 32 r.-v.). L'esmentat Miquel Marquet era fill del gran Ramon Marquet, vice-almirall de Pere el Gran, el qual va preparar la flota per l'expedició de conquesta de Sicília. Com a recompensa va rebre del rei diverses terres prop de Siracusa i va arrelar a l'illa i segurament ocupà algun càrrec important del rei Frederic (Vegeu la genealogia de la família Marquet estudiada per M.T. FERRER I MALLOL a *Gran Enciclopèdia Catalana*). Més tard, fou conseller de Barcelona (Vegeu, J. MUTGÉ, *La ciudad de Barcelona durante el reinado de Alfonso el Benigno (1327-1336)*, Madrid-Barcelona, CSIC, 1987, pp. 224-225).

23 *Mariners, pirates i corsaris catalans a l'època medieval*, cit. pp. 130-131.

24 AHCB, CC, Sèrie I, Ll. C., 5, f. 67 v. (1319).

25 Anna UNALI, *ob. cit.*, pp. 131-132.

castellans. Aquesta taxa seria fixada per mercaders bons i honorats de la ciutat de Barcelona²⁶.

Una altra escomesa de corsaris castellans que també tingué ressò a les cancelleries fou la que varen dur a terme els patrons sevillans Martín Blasco o Vasco y Martín de Saba, el mateix any 1319 i prop de la ciutat de Sciacca, al sud-oest de l'illa de Sicília²⁷. La víctima, en aquesta ocasió, fou una nau de dues cobertes de venecians. Aquesta nau havia carregat a Nàpols avellanès, nous, formatges, oli, carn salada i algunes altres mercaderies i es dirigia a Xipre. També portava onze bales de teles, entre les quals es comptaven 94 peces de draps de llana i armes del mercader barceloní Guillem Ses-Oliveres. Els pirates sevillans prengueren totes aquestes teles, deixaren el mercader a Sicília i ells se'n anaren cap a Mallorca on, amb molta habilitat, aconseguiren que el patró de la nau que, com hem dit, era venecià, escrivís una carta testimonial tot dient que la nau es dirigia a Alexandria. Se li quedaren la nau i li donaren 50 dobles en joies, cosa que varen fer com a pretext per tal de poder retenir les robes. Tot seguit retornaren a Sevilla.

Una vegada més, els consellers de Barcelona varen sol·licitar als membres del govern municipal de Sevilla «els quals tenien com a frares» que procuressin recuperar aquestes robes i que no permetessin que fossin venudes sinó retornades a Guillem Ses-Oliveres, que aniria a cercar-les a Sevilla²⁸. La veu d'alarma donada pels consellers de Barcelona a causa d'aquest fet per tot l'àmbit de la Mediterrània occidental portà com a conseqüència que els capitans de les coques de Sevilla fossin detinguts per ordre del procurador del regne de València, llavors Pere de Queralt. Com calia esperar, immediatament el govern municipal de la ciutat de Sevilla va demanar a Jaume II que aquests capitans fossin alliberats i absolts. El rei va voler actuar generosament amb aquests capitans (*Nosque, erga, dictos ductores nos generose habere velimus*) (recordem que en aquests anys hi havia pau entre la Corona d'Aragó i Castella) i, el 4 de febrer de 1320, ordenà al procurador del regne de València, l'esmentat Pere de Queralt, que els deslliurés, malgrat que no haguessin pagat els salaris a l'escrivà o a d'altres funcionaris de la ciutat de València, ja que el rei no volia que romanguessin detinguts en llocs on no tenien béns dels quals poguessin respondre. Si encara els quedava algun bé, els podien obligar a pagar salaris *justos* a aquells a qui els devien. I, si algú els feia pagar preus injustos o immoderats, els haurien de ser restituïts. El rei afegia que aquelles persones que havien robat mercaderies als sevillans, tot aprofitant que aquests estaven sota manlleuta, haurien de ser castigats degudament i obligats a restituir-los. En el cas que als capitans els restés algun diner per a pagar als catalano-aragonesos que varen ser robats, havien de ser retinguts. Altrament, el rei ordenava que fossin alliberats²⁹.

26 AHCB, CC, Sèrie I, Ll. C., 5, f. 68 r. (1319).

27 AHCB, CC, Sèrie I, Ll. C., 5, f. 31 r. (1319, juliol, 27). El cognom del primer dels pirates apareix en les dues formes Blasco o Vasco.

28 *Ibidem*.

29 ACA, C, reg. 217, f. 255 r. (1320, febrer, 4. Tarragona). Sobre la trajectòria política de Pere de Queralt, cf. M.T. FERRER, *Organització i defensa d'un territori fronterer*, cit., pp. 106-110, 292, 302,

A l'estiu de 1320, l'escrivà d'una de les coques castellanes, anomenat Joan Scut, encara romanía capturat en poder del procurador Pere de Queralt. Però, el 28 de juliol de l'esmentat any, Jaume II ordenà a Queralt que el posés en llibertat, sempre que els mercaders catalans haguessin estat rescabats de llurs pèrdues, malgrat que aquest Joan s'hagués declarat fiador de Martín Blasco o Vasco —l'altre capità pirata detingut pel procurador—, el qual s'havia compromès a tornar a la presó i no ho havia fet³⁰. Aquest temor dels catalano-aragonesos als corsaris castellans continuava vigent al començament de l'any 1321. El 21 de febrer d'aquest any, l'infant Alfons, atenent segurament les reiteratives peticions dels consellers de Barcelona, s'adreçava altra vegada al seu oncle Frederic de Sicília per dir-li que hom sabia que les coques castellanes havien d'anar a Sicília i li demanava que es preparés per a capturar-les i que avisés al castellà de Malta que també ho fes i que ordenés els seus oficials que previnguessin tots els navegants catalano-aragonesos del perill que corrien³¹.

3. PIRATERIES DE CATALANS CONTRA CASTELLANS

L'altre episodi piràtic que descriurem tot seguit tingué lloc contemporàniament als que acabem de comentar, però es produí a la inversa. En aquesta ocasió, foren els catalans que varen agredir els castellans, sense motiu. El fet va succeir de la següent manera³²: uns cavallers catalans, actuant per ordre del noble Gispert, vescomte de Castellnou³³, detingueren l'abat de la colegiata de Jerez, Juan García de Gallegos, el qual era fill de Don García Martínez de Gallegos, alcalde major de la ciutat hispalense. Aquest fet fou considerat com una greu ofensa per part del govern municipal de la capital andalusa, per la qual cosa, el 7 d'agost de l'any 1319, l'alcalde major, l'algutzir

307 i docs. 115, 117 i 122. De 1320 a 1322 exercí el càrrec de procurador del regne de València i, el 10 de desembre de 1322, Jaume II el designà procurador del regne de València dellà Xixona, càrrec aquest darrer que exercí molt poc, ja que participà en l'expedició de conquesta de Sardenya comanada per l'infant Alfons i morí en el setge de la vila d'Esglésies el mes d'octubre de 1323 (IDEM, *Ibidem*, p. 107 i doc. 115).

30 ACA, C, reg. 218, f. 86 v. (1320, juliol, 28. Calataiud).

31 ACA, C, reg. 364, f. 129 v.-130 r. (1321, febrer, 21. Barcelona).

32 La descripció d'aquest esdeveniment es troba a ACA, C, CR de Jaume II, caixa 99, núm. 12.312. La carta està datada un 12 d'agost, però no hi consta l'any. Creiem poder-la situar en el 1319.

33 Gispert de Castellnou (1284-1321) fou el darrer vescomte de Castellnou (aquest vescomtat estava situat al Sud-oest del Rosselló, al massís dels Aspres). El 1285 es posà al costat de Pere I de Catalunya-Aragó contra Felip III de França i Jaume II de Mallorca, actitud que li valgué la confiscació dels seus béns fins a la pau del 1298. Del 1300 al 1303 fou portanveus del procurador de València. Sostingué una guerra ruïnosa contra Pere de Fenollet, vescomte d'Illa (P. PONSICH, «Castellnou, Jaspert de», a *Gran Enciclopèdia de Catalunya*). El 1309, Gispert de Castellnou comanà els estols combinats de Catalunya i Castella a la campanya d'Almeria. Els esmentats estols ocuparen l'Estret, i Ceuta, en poder del rei de Granada, fou atacada i presa el 21 de juliol de 1309. Així mateix, cal esmentar que la conquesta de Gibraltar fou assolida el 12 de setembre de 1309, gràcies a l'esforç de Guzmán el Bueno qui comptà amb l'ajut de Gispert de Castellnou i dels mariners catalans (A. GIMÉNEZ SOLER, «La Corona de Aragón y Granada», Barcelona, 1908, p. 160. Extret del *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, III i IV; F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, p. 411).

i els prohomes de Sevilla es reuniren a l'església de *San Andrés* i varen fer compareixer davant seu els mercaders catalans i mallorquins que es trobaven a la ciutat de Sevilla, protestaren enèrgicament del fet ocorregut i els amenaçaren de prendre serioses represàlies sobre les persones i els béns dels catalans si no es feia l'esmena i satisfacció corresponent a l'abat de Jerez. El consell de Sevilla acordà que, des d'aquell mateix dia, es comencés a prendre venjança sobre els catalans, però, sortosament per aquests darrers, l'alcalde i l'alguatxir s'hi oposaren, de moment. Els mercaders catalans, trobant-se en aquesta difícil situació, varen exposar el fet a Jaume II, tot dient-li textualment que, si de la primera se n'havien escapat, de la segona no se n'escaparien, ja que se'ls havia prohibit terminantment de treure els béns que tenien a Sevilla fins que l'abat de Jerez no fos alliberat i rescabalat³⁴. La persona designada per a portar la carta a Jaume II fou el cònsol Jaume Llopart, el qual tenia l'encàrrec d'explicar-li totes aquestes coses de paraula i amb més detall, ja que les havia presenciades. Els mercaders demanaven al rei una solució urgent per tal de poder sortir del perill en què es trobaven³⁵. Li feien avinent que el pare de l'abat i alcalde major de Sevilla, Don García Martínez de Gallegos, era un «om qui-s té molt tengut de servir a vós, senyor»³⁶.

Convé explicar que el llinatge dels Gallego pertanyia al grup dels «caballeros hidalgos», dintre de la baixa noblesa sevillana. Eren oriünds de Galícia i s'establiren a Sevilla des del segle XIII³⁷. Durant el segle XIV, aquest cognom estigué vinculat a l'alcaldia hispalense. García Martínez de Gallegos era fill de Gonzalo García de Gallegos. Tant l'un com l'altre varen ostentar el càrrec d'«alcalde mayor» de la ciutat de Sevilla. García Martínez de Gallegos era el pare, com hem dit, de l'abat de Jerez, Juan García de Gallegos³⁸. De la documentació consultada es dedueix que aquesta

34 Transcrivim un fragment d'aquesta carta que els mercaders catalans de Sevilla adreçaven a Jaume II: «A la vostra altea, senyor, fem saber que dimecres a VII dies d'agost, que-ls alcaldes majors e l'alguatxir e-ls prohomes de Sibília, tenent Consseyl en l'esgleya de Sant Andreu, nos feren venir tots davant eyls e dixeren-nos que-l noble en Gizbert de Casteylnou avia fet pendre e destenir Johan Garcia, abat de Jerez, fil de Don Garcia Martíniz de Galegos, alcalde major de la ciutat de Sibília, de la qual cosa tots los honrrats hòmens de Sibília e tot lo consseyl se tenen per molt desonrrats e agreujats, e-ns an fortmen menassats dien que si d'aquesta cosa no-ls és feta esmena e satisfacció complida a lur honor, que els que las pendran de nostres persones e de nostres avers. Ens digueren que si no fossen los alcaldes e l'alguatxir que o vedaren, que-l Consseyl avia aut d'acort que lo dia mateix fossen preses [...] en havers e en persones. Encara-ns digueren que-ns guardassem que pus d'aquesta primera erem bé escapats, que no escapariem tant bé a la segona. En axí que-ns an destenguts e fet manament que nós no iscam ne tregam res del nostre de la ciutat de Xibília tro que-l damunt dit abat de Jerez sia solt e llexat ab totes ses companyes e ses coses complidament...» (ACA, C, CR de Jaume II, caixa 99, núm. 12.312).

35 «... perquè, senyor, veen-nos en est peril tan gran avem hordenat que-us trametem per missatgé en Jacme Laupart, cònsol per vós en Sibília, qui totes estes coses mils e pus clarament vós contarà, persò car és estat present a totes» (*Ibidem*).

36 *Ibidem*.

37 Cf. J. GONZÁLEZ, *El repartimiento de Sevilla*, Madrid, 1951, II, p. 130.

38 Cf. M. GARCÍA FERNÁNDEZ, *El reino de Sevilla en tiempos de Alfonso XI (1312-1350)*, ja citat, pp. 280-283. Vegeu també R. SÁNCHEZ SAUS, *Los linajes de la baja nobleza en la Andalucía de los siglos XIII al XV (Sevilla y Jerez de la Frontera)*, Madrid, 1986, p. 522. Vull fer constar el meu

agressió perpetrada en la persona de l'abat de Jerez va comportar, com succeïa amb freqüència, la concessió d'una carta de marca o represàlia contra els mercaders catalans, motiu pel qual molts dels dits comerciants varen ser pignorats i marcats a la ciutat de Sevilla³⁹. El fet que el personatge formés part de l'estament eclesiàstic va fer que l'agressió de què havia estat objecte transcendís fins la cort pontificia. Per altra banda, com que a l'hora d'avaluar els danys ocasionats a l'abat, hi havia hagut gran diversitat d'apreciacions tant per part de l'abat com del seu procurador, Jaume II s'adreçà a Raimon «Juvenis», auditor de la cúria romana, per tal que rebés una declaració jurada del mateix abat —que precisament llavors es trobava a la cort papal— dels béns que li havien estat robats, a fi que, coneguda la veritat, es pogués actuar amb justícia i se li fes restituir allò que realment li havia estat confiscat⁴⁰.

L'abat fou interrogat i, tot i que digué no recordar amb precisió algunes coses, féu les següents declaracions:

1. Que li havia estat robada una quantitat major de dobles d'or i tornesos de plata del que s'havia dit. Creia que li prengueren 525 dobles i no pas 235 i 3.686 tornesos de plata.

2. Li havien estat robades dues espases amb ornaments de plata, valorades en 2.500 morabatins de moneda castellana.

3. L'abat declarà que no creia que fos cert que el valor de les espases sense ornaments que li foren robades estiguessin valorades en 400 morabatins, sinó que valien més.

4. Declarà que era cert que l'anell amb un robí incrustat valia 2.200 morabatins.

5. Una bossa de seda, dues corretges amb ornaments de plata, una espasa grossa, també amb ornaments de plata, tot valorat en 300 morabatins.

6. Un bacinet de plata que valia 100 morabatins.

7. L'abat declarà, així mateix, que li foren robades una darga o escut de cuir pintat i segellat amb el seu segell, dues llances, algunes espases i corretges, el valor de les quals no podia precisar perquè no el recordava.

agraïment al Prof. Dr. Manuel García Fernández per les notícies i la bibliografia que, molt amablement, em va donar sobre la família dels Gallego.

39 ACA, C, CR de Jaume II, caixa 50, núm. 6.219 (1320, juliol, 2): el monarca catalano-aragonès s'adreçava a l'auditor de la cúria papal en els següents termes: «... super quadam raubarium que facta extitit Johanni Garsie de Gallegos, abbati de Xeres, diocesis Ispalensis, per quosdam milites terre nostre, mandato nobilis vicecomitis Castrinovi, propter quamquidem raubarium pignorati et marchati fuerunt in ispalensis civitatis aliqui mercatores terre nostre, et de dicta raubaria satisfacere habuerunt...».

Sobre les marques o represàlies, vegeu, per exemple: R. de MAS LATRIE, *Du droit de marque ou droit de représailles au Moyen Age*, Paris, 1875 (Bibliothèque de l'École des Chartes, VIe série, t. II), 123 pp.; A. DEL VECCHIO ed. E. CASANOVA, *Le rappresaglie nei comuni medievali e specialmente in Firenze*, Bologna, Arnaldo Forni, editore, 1894. Reed. anast. Bologna, Zanichelli, 1974. XLV+417 pp.; J. MIRET I SANS, «Les represàlies a Catalunya durant l'Edat Mitjana». Extret de la *Revista Jurídica de Catalunya*, Barcelona, 1925, 62 pp.; R. de ALBURQUERQUE, *As represalias. Estudo de História do Direito português (sécs. XV e XVI)*, Lisboa, 1972. Tomo I, en 2 vols.

40 ACA, CR de Jaume II, caixa 50, núm. 6.219 (1320, juliol, 2).

8. Una sobrevesta folrada, una túnica amb botons de plata i una clàmide o capa, de les quals tampoc no manifestà el valor⁴¹.

No podem aportar cap més document que ens permeti d'explicar com va acabar aquest fet. Però sí que és cert que, una vegada més, de l'acte piràtic efectuat per un noble català, en varen pagar les conseqüències els mercaders compatriotes seus.

Pel que fa a Juan García de Gallegos, consta que, més endavant, el 1331, ocupava una canongia a la Catedral de Sevilla⁴².

41 *Ibidem*.

42 Cf. M. GARCÍA FERNÁNDEZ, *El reino de Sevilla en tiempos de Alfonso XI*, cit., p. 283, i nota 76.